

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

اقتصاد به زبان ساده

(شماره ۱۲)

سرمایه اجتماع

نمیه شده در:

معاونت اقتصادی

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

۲۸ آذر ماه ۱۳۹۵

پیشگفتار

به منظور آشنایی هرچه بیشتر علاقمندان با مفاهیم اقتصادی و به‌کارگیری صحیح این موارد در تحلیل‌های اقتصادی، ایده تهیه و ارائه بروشورهایی با عنوان "اقتصاد به زبان ساده" در معاونت اقتصادی اتاق ایران طرح گردید و توسط مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی به اجرا درآمد. نسخه پیش‌رو، دوازدهمین خروجی این ایده می‌باشد. به‌منظور بهبود نسخه‌های بعدی، در انتها یک فرم ارزیابی تهیه و تنظیم گردیده است که خواهشمندیم فرم مذکور را تکمیل و از طریق دبیر کمیسیون خود یا آدرس ایمیل research-center@iccim.ir، مرکز تحقیقات را از نظرات ارزشمند خود آگاه سازید.

تعریف سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوینی است که در چند دهه اخیر در اکثر رشته‌های علوم انسانی به خصوص جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و اقتصاد به کار می‌رود. سرمایه اجتماعی به روابط و تعاملات بین اعضای جامعه مربوط می‌شود. به عبارت دیگر سرمایه اجتماعی را می‌توان در روابط درون فردی و اعتماد بین آن‌ها خلاصه کرد. ایده نظریه سرمایه اجتماعی بر این اصل استوار است که شبکه‌های اجتماعی دارای ارزش هستند و تماس‌های اجتماعی بر بهره‌وری فردی و گروهی اثر می‌گذارند. از مطالعاتی که پیرامون سرمایه اجتماعی صورت گرفته است، می‌توان چنین برداشت کرد که سرمایه اجتماعی منبع کنش جمعی و کیفیت روابط اجتماعی است. به بیان دیگر سرمایه اجتماعی، هم‌زمان نقش چسب و روغن را بازی می‌کند. درعین حال که افراد را در کنار هم و همراه هم نگه می‌دارد و موجب تعامل میان آن‌ها می‌شود، همکاری و مشارکت آن‌ها را نیز تسهیل و کم‌هزینه می‌کند.

بر اساس تعریف بانک جهانی از سرمایه اجتماعی در سال ۱۹۹۸، سرمایه اجتماعی در جامعه‌ای مفروض، دربرگیرنده نهادها، روابط، نظرگاه‌ها و ارزش‌هایی است که بر کنش و واکنش‌های بین

مردم حاکم‌اند و در توسعه اقتصادی و اجتماعی سهم دارند. سرمایه اجتماعی جمع ساده نهادهایی نیست که جامعه را در برمی‌گیرند، بلکه همچنین در نقش یک عامل پیوند دهنده، نهادهای یاد شده را به هم مرتبط می‌سازند. سرمایه اجتماعی در عین حال دربرگیرنده ارزش‌ها و هنجارهای مشترک لازم برای رفتار اجتماعی است که در روابط شخصی افراد، در اعتماد آنان به یکدیگر و در حس مشترک مسئولیت‌های مدنی منعکس است. امری که جامعه را چیزی بیش‌تر و فراتر از جمع افراد می‌سازد.

شاخص‌های سرمایه اجتماعی

در جامعه‌شناسی برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی عمدتاً از سه شاخص اعتماد، مشارکت و همیاری استفاده می‌کنند که در ادامه به اختصار توضیح داده شده‌اند.

شاخص اول اعتماد است که خود دو سطح دارد: اعتماد شخصی و اعتماد عام یا تعمیم‌یافته. اعتماد شخصی آن است که به افرادی که می‌شناسیم اعتماد کنیم و اعتماد عام آن است که به افرادی که نمی‌شناسیم، اعتماد کنیم. از نظر علم اقتصاد و جامعه‌شناسی آنچه مهم است اعتماد عام می‌باشد که در تعاملات اقتصادی به کسانی که نمی‌شناسیم هم اعتماد کنیم.

شاخص دوم مشارکت اجتماعی است. مشارکت باید سه ویژگی داشته باشد تا مشارکت اجتماعی محسوب شود. نخست آنکه عقلانی باشد یعنی احساسی نباشد. دوم اینکه مستمر باشد و سوم اینکه سازمان‌یافته باشد. به‌عنوان مثال هجوم مردم برای کمک به آسیب دیدگان زلزله اگرچه کمک و همیاری به حساب می‌آید، ولی مشارکت اجتماعی محسوب نمی‌شود، چراکه این نوع کمک، بیشتر مبتنی بر احساس است و سازمان‌یافته و مستمر نیست.

سومین شاخص مهم، همیاری است. همیاری به مفهوم کمک کردن یا ارائه خدمت به شخص، بدون شناخت و توقع از وی است.

علاوه بر موارد فوق، شاخص‌های دیگری نظیر مشارکت در نهادهای مدنی، مشارکت سیاسی، مشارکت مذهبی، بخشش و روحیه داوطلبی هم در مطالعات بین‌المللی برای سنجش سرمایه

اجتماعی مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

باید توجه داشت که با وجود تنوع شاخص‌های سرمایه اجتماعی، یکی از مشکلاتی که در مطالعات این حوزه وجود دارد، اندازه‌گیری و ارزیابی شاخص‌های سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی به دلیل بُعد کیفی‌ای که دارد، در مواردی قابل مشاهده نیست و در موارد دیگر نیز گرچه قابل مشاهده است، اما به راحتی قابل اندازه‌گیری نیست. لذا در عمل معمولاً سرمایه اجتماعی را از طریق علائم و آثار آن اندازه‌گیری و به جای سنجش و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی، ضعف در سرمایه اجتماعی را از طریق میزان شیوع جرائم و ناهنجاری‌های اجتماعی از قبیل میزان جرم و جنایت، فروپاشی خانواده، مصرف مواد مخدر، طرح دعای و دادخواهی، خودکشی، فرار از پرداخت مالیات و موارد مشابه اندازه‌گیری می‌کنند. فرض بر این است که چون سرمایه اجتماعی وجود هنجارهای مبتنی بر تشریک مساعی را منعکس می‌کند، انحرافات اجتماعی نیز بازتاب فقر سرمایه اجتماعی خواهد بود. باید توجه داشت که این شاخص‌ها در ابتدا علائم کاهش سرمایه اجتماعی هستند اما از یک حدی به بعد خود عامل تشدیدکننده سقوط سرمایه اجتماعی می‌شوند.

ضرورت و اهمیت سرمایه اجتماعی در اقتصاد

گرچه خاستگاه اصلی سرمایه اجتماعی، جامعه‌شناسی است، اما مطالعات اقتصادی در خصوص سرمایه اجتماعی در پاسخ به تناقض بزرگ توسعه، از موضوعات جدی حال حاضر در اقتصاد می‌باشد. تناقض توسعه بیان می‌کند که چگونه با وجود سرمایه انسانی، فیزیکی و طبیعی یکسان در کشورها، سطوح مختلف توسعه را شاهد هستیم.

نظریه‌پردازان رشد و توسعه در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی بر این باور بودند که سرمایه فیزیکی یا اقتصادی نقش تعیین‌کننده در توسعه اقتصادی دارد و موتور توسعه را انباشت سرمایه مادی می‌دانستند. اما شکست راهبردهای توسعه مبتنی بر نظریات فوق، سبب شد مفهوم و عامل سرمایه انسانی مورد توجه قرار بگیرد. بر طبق نظریات مبتنی بر سرمایه انسانی، کشورهای توسعه‌نیافته با استفاده از این سرمایه می‌توانند از مبادله بین‌المللی دانش بهره بگیرند و در نتیجه میان کشورهای

فقیر و غنی همگرایی حاصل آید. اما در عمل تجربه کشورهای مختلف نشان داد که با وجود سرمایه‌گذاری‌های کلان در زمینه توسعه نیروی انسانی، باز هم فرآیند توسعه با مشکلاتی همراه بوده است. لذا در ادامه اقتصاددانان و جامعه‌شناسان توسعه در تبیین علل توسعه‌نیافتگی، سرمایه اجتماعی را به عنوان یکی از حلقه‌های مفقوده معرفی کردند.

مفهوم سرمایه اجتماعی سبب شکل‌گیری تفکر مجدد در مورد توسعه شده است که شامل درک جدیدی نسبت به اهمیت نقش عوامل ارزشی و هنجارها در بُعد اقتصادی است. صاحب‌نظران بر این عقیده هستند که سرمایه اجتماعی یک بُعد تازه را به گفتمان توسعه اضافه کرده است و بدون وجود سطوح قابل توجهی از سرمایه اجتماعی دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی دور از انتظار است. در ادامه به اهم تأثیرات سرمایه اجتماعی بر اقتصاد اشاره شده است.

اهم تأثیرات سرمایه اجتماعی بر رشد و توسعه اقتصادی

سرمایه اجتماعی بر عملکرد اقتصادی کشورها اثر گذار است. سطوح پایین سرمایه اجتماعی و اعتماد در جامعه، تعاملات اقتصادی را پرهزینه می‌سازد. هرچه میزان سرمایه اجتماعی بالاتر باشد، هزینه‌های مبادله کمتری به فعالان اقتصادی تحمیل می‌گردد و مبادلات اقتصادی، سریع‌تر، راحت‌تر و کم‌هزینه‌تر صورت می‌گیرد. از این منظر اقتصاددانان این کارکرد سرمایه اجتماعی را به روغن تشبیه کرده‌اند. از طرفی کاهش سرمایه اجتماعی به افت درجه حرارت اجتماعی نیز تشبیه شده است. زمانی که سرمایه اجتماعی رو به نزول باشد، اقتصاد به نقطه انجماد خود نزدیک می‌شود و رشد اقتصادی متوقف می‌شود. به عبارت دیگر با کاهش سرمایه اجتماعی، اقتصاد به نقطه‌ای می‌رسد که با اینکه سرمایه مادی، فیزیکی و انسانی فراهم است، اما موتور رشد و توسعه به حرکت در نمی‌آید. مهم‌ترین کانال‌های اثرگذاری سرمایه اجتماعی بر اقتصاد عبارت‌اند از:

۱. اثرگذاری بر هزینه مبادله^۱: هزینه مبادله علاوه بر اینکه تحت تأثیر شرایط اقتصادی و نهادها

^۱ هزینه مبادله (Transaction cost): هزینه مبادله شامل هزینه‌هایی است که در هنگام انجام مبادلات اقتصادی بر افراد تحمیل می‌شود. برای مثال هزینه‌های کسب اطلاعات در مورد کالای مورد مبادله یا در مورد قابلیت اعتماد فرد مقابل، هزینه‌های مربوط به مذاکره یا عقد قرارداد، هزینه‌های ناشی از عدول طرف مبادله از قرارداد یا قول و قرارها، هزینه‌های پیگیری برای احقاق حقوق و نظایر این‌ها همگی جزء هزینه مبادله محسوب می‌شوند.

قرار دارد، سرمایه اجتماعی هم بر آن اثرگذار است. صاحب‌بنظران معتقدند آنجایی که سرمایه اجتماعی منبع کسب جمعی است، مهم‌ترین نقش سرمایه اجتماعی در توسعه، نقشی است که این سرمایه در کاهش هزینه‌های مبادله دارد. به عبارتی با کاهش سرمایه اجتماعی، تولید کل پرهزینه‌تر می‌شود. سرمایه اجتماعی به‌مثابه اخلاق و قاعده بازی عمل می‌کند. در صورتی که در بازی اقتصادی، قاعده‌ای وجود نداشته باشد یا اصول اخلاقی بر رفتار افراد حاکم نباشد، آن‌گاه یا بازی به کل تعطیل می‌شود و یا بسیار پرهزینه می‌گردد. عکس آن نیز صادق است، وجود قاعده اخلاقی و پایبندی به قواعد (سرمایه اجتماعی)، بازی را کم‌هزینه‌تر، روان‌تر و جذاب‌تر می‌سازد. سرمایه اجتماعی موجب پیش‌بینی‌پذیری رفتار افراد و سازمان‌ها می‌شود. از این‌رو فعالان اقتصادی و سازمان‌ها راحت‌تر و با هزینه کمتر به تعامل با یکدیگر می‌پردازند و می‌توانند به ساده‌ترین روش ممکن مشکلات و اختلافات خود را حل و فصل نمایند.

۲. اثرگذاری بر بهره‌وری: سطوح بالای سرمایه اجتماعی از طریق کاهش هزینه‌های مبادله، بر بهره‌وری بنگاه‌های اقتصادی اثرگذار است. از طرف دیگر سرمایه اجتماعی سبب بهبود انتشار دانش و اطلاعات در میان کارکنان می‌شود که می‌تواند هزینه‌های ناشی از عدم آگاهی را کاهش دهد. همچنین کارکنان احساس می‌کنند بخشی از یک گروه و اجتماع هستند که در مجموع به بهبود بهره‌وری نیروی انسانی منجر می‌شود. مطالعات نشان می‌دهد در صورت ضعیف بودن عامل سرمایه اجتماعی، ارتکاب به رفتارهای فرصت‌طلبانه از قبیل تأخیر در اجرای دستورات، شانه خالی کردن از وظایف و مواردی از این دست رواج می‌یابد که منجر به کاهش بهره‌وری می‌گردد.

۳. اثرگذاری بر نوآوری: رشد و توسعه اقتصادی نیازمند خلاقیت است و مطالعات اقتصادی نشان می‌دهد که بخش اعظم رشد در قرن بیستم نه حاصل نیروی کار یا رشد سرمایه‌گذاری بلکه حاصل ابداعات، خلاقیت و نوآوری در روش‌های تولید بوده است. در کنار قوانین و نهادهای حامی حقوق مالکیت معنوی، سرمایه اجتماعی نیز باعث می‌گردد که افراد با اطمینان از اینکه ابداع و خلاقیت

آن‌ها ر بوده نخواهد شد، به خلاقیت و نوآوری روی آورند. همچنین سرمایه اجتماعی با گسترش ارتباطات و تعاملات بین بنگاه‌ها و گروه‌های مختلف، باعث ترغیب آن‌ها برای سرمایه‌گذاری مشترک می‌شود و زمینه را برای افزایش نوآوری و ابداعات فراهم می‌کند.

۴. افزایش سرمایه‌گذاری: در سرمایه‌گذاری دو مؤلفه بازدهی و ریسک دارای اهمیت فراوان هستند. سرمایه اجتماعی در قالب اعتماد و مشارکت از یک سو با کاهش هزینه مبادله، بازدهی سرمایه را افزایش و از سوی دیگر با ایجاد فضای امن، نااطمینانی و ریسک سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد.

۵. افزایش کارایی بازارها: یکی از شرایط بازارهای کارآمد، شفافیت اطلاعات در خصوص فعالیت‌های بازارها شامل بازار عوامل تولید، بازار کالاها و خدمات، بازار سرمایه و بازار پول است که اساس برنامه‌ریزی تولید، توزیع و مصرف را تشکیل می‌دهد و هر چه این اطلاعات معتبرتر باشد، تصویر اقتصادی جامعه، دقیق‌تر و تصمیم‌گیری با اطمینان بیشتر انجام می‌گردد. سرمایه اجتماعی باعث انتشار بهتر اطلاعات می‌شود و عدم تقارن اطلاعات و نامناسب بودن آن را تا اندازه‌ای برطرف می‌کند و از این طریق کارایی بازار را افزایش می‌دهد.

نهاد‌های تقویت‌کننده سرمایه اجتماعی

تقویت سرمایه اجتماعی با واسطه و میانجی‌گری مجموعه‌ای از نهادهایی که تقریباً به وسعت و گستردگی خود جامعه هستند، انجام می‌پذیرد. خانواده‌ها، مدارس، مراکز مذهبی، انجمن‌های داوطلبانه، انجمن‌های تخصصی، فرهنگ عمومی و غیره از جمله این نهادها هستند. تکیه بر نهادها راهی برای غلبه بر کمبود ساختاری اعتماد در همه ابعاد است. به‌عنوان مثال مجبور نیستیم که به پزشک لزوماً به‌عنوان یک فرد اعتماد کنیم، کافی است که او از دانشگاه پزشکی معتبری (که تبدیل به نهاد با اعتباری شده) فارغ‌التحصیل شده و از نهادهای مربوطه مجوز طبابت دریافت کرده باشد. نهادهایی که عملکرد عادلانه دارند، اعتماد را در جامعه تعمیق می‌نمایند. در ادامه به تعدادی از

نهادهای تقویت کننده سرمایه اجتماعی اشاره شده است.

۱. نهاد خانواده: خانواده یک شبکه اجتماعی مردمی است که از طریق اجداد مشترک به هم پیوند یافته‌اند. خانواده نخستین گروهی است که کودک در کنش متقابل با اعضای آن، اجتماعی شدن را که نوعی سرمایه‌ای اجتماعی است، می‌آموزد.

۲. نهاد دولت: عملکرد دستگاه‌های دولتی بر افول یا ارتقاء سرمایه اجتماعی در یک جامعه تأثیر بسیار زیادی دارد و مهم‌ترین اقداماتی که دولت‌ها می‌توانند برای ارتقاء سرمایه اجتماعی انجام دهند عبارت‌اند از: تعریف، اجرا و تضمین حقوق مالکیت، پابندی اکید نسبت به تعهدات، نظارت بر اجرای دقیق قراردادهای کلان اقتصادی و دفاع از حقوق طرفین قراردادها به ویژه سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و کارآفرینان، تشویق و تقویت نهادهای مدنی، تقویت و غنی‌سازی آموزش‌های عمومی از طریق نظام آموزشی و رسانه‌ای، افزایش کارآمدی نظام اداری و جلب رضایت مراجعان و مرتب‌نظام بوروکراسی کشور.

۳. نهاد دادگستری: وفای به عهد به ویژه پابندی به قراردادها نیز با نهادها پیوند دارد. قراردادها را می‌توان به کمک نظام قضایی کارآمد، ضمانت بخشید؛ در غیر این صورت، سطح اعتماد عمومی کاهش می‌یابد. نهادهای قضایی که عملکردی منصفانه و بی‌طرفانه دارند، به تعمیم اعتماد کمک می‌کنند.

۴. نهادهای مدنی: به مجموعه تشکّل‌ها و اجتماعات موجود در جامعه که در حد فاصل میان توده شهروندان و حکومت قرار گرفته‌اند، نهادهای مدنی گفته می‌شود. یکی از امتیازهای اساسی نظام‌های مردم‌سالار، وجود نهادهای مدنی در این‌گونه نظام‌ها است و به دلیل آن که همه افراد جامعه می‌توانند به‌نوعی در این نهادها عضو باشند، منبعی برای سرمایه اجتماعی هستند. تعاونی‌های روستایی و شهری، اتحادیه‌های صنفی، باشگاه‌های ورزشی، اجتماعات محلی و انجمن‌های حرفه‌ای (مانند انجمن اولیا و مربیان و...) نمونه‌هایی از نهادهای مدنی به شمار می‌آیند. این نهادهای

غیرمستقیم با دولت در ارتباط باشند که این خود می‌تواند به وجود آورنده یک سرمایه اجتماعی از نوع اتحاد و همبستگی بین دولت و ملت باشد که در نتیجه، ثبات سیاسی را به دنبال دارد.

نگاهی به سرمایه اجتماعی در ایران

در هر جامعه‌ای به منظور دستیابی به رشد و توسعه نیاز به وجود سه نوع سرمایه اقتصادی، انسانی و اجتماعی در کنار هم است. بررسی تاریخ اقتصادی ایران طی چند دهه اخیر گویای این مطلب است که علی‌رغم تزریق منابع مالی حاصل از فروش نفت در قالب سرمایه‌گذاری در آموزش، زیرساخت‌ها و نظایر آن، همچنان کشور به توسعه مورد انتظار دست نیافته است. شاید بتوان گفت یکی از دلایل این عدم توفیق آن است که به موازات افزایش سرمایه اقتصادی و بهبود کیفیت سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی تضعیف شده است. در جدول (۱) به منتخبی از شاخص‌های نشان‌دهنده کاهش سرمایه اجتماعی در ایران اشاره شده است.

جدول (۱): شاخص‌های منتخب نشان‌دهنده کاهش سرمایه اجتماعی در ایران طی سال‌های ۹۳-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
پرونده‌های اقدام به خودکشی (هزار)	۲۸	۳۳	۳۶	۳۳	۳۵	۳۷	۴۱
پرونده‌های ضرب و جرح (هزار)	۶۰٫۵	۸۰	۳٫۸	۶۹٫۲	۶۷٫۱	۷۸٫۴	۱۲۲٫۴
مواد مخدر و روان‌گردان کشف شده (تن)	۱۹۱٫۸	۱۴۰٫۱	۴۲۴۶	۴۹۳٫۹	۵۰۴٫۷	۵۷۲٫۸	۵۵۵٫۱

منبع: مرکز آمار ایران

همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود، با توجه به اینکه جمعیت طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۳، ۱٫۳ برابر شده است، اما تعداد پرونده‌های خودکشی نزدیک به ۱٫۵ برابر، تعداد پرونده‌های ضرب و جرح ۲ برابر و میزان مواد مخدر و روان‌گردان کشف شده قریب به ۳ برابر افزایش داشته است. این آمارها همگی گویای کاهش سرمایه اجتماعی در ایران هستند که از عمده دلایل این کاهش را می‌توان در شرایط نابسامان اقتصادی نظیر گسترش فقر، شکاف طبقاتی و افت شرایط اقتصادی دنبال کرد.

از دیگر نشانه‌های ضعف سرمایه اجتماعی در ایران می‌توان به شکل‌گیری حجم عظیم بنگاه‌های زیر ۱۰ نفر کارکن اشاره کرد که بخش بزرگی از این بنگاه‌ها کمتر از ۵ نفر هستند. بر اساس اطلاعات موجود در مرکز آمار ایران، در سال ۱۳۹۱ کارگاه‌های زیر ۱۰ نفر کارکن، حدود ۹۰ درصد از کل تعداد کارگاه‌های صنعتی را تشکیل داده‌اند. این مساله مانع بهره‌گیری از صرفه‌های ناشی از مقیاس و افزایش بهره‌وری می‌گردد. یکی از دلایل این مساله در کنار سیاست‌های غلط دولت‌ها و اعطای وام‌های زودبازده، ضعف سرمایه اجتماعی است. با توجه به آنکه یکی از الزامات شکل‌گیری بنگاه‌ها در ابعاد بزرگ‌تر، وجود اعتماد و توانایی مشارکت می‌باشد، می‌توان گفت یکی از دلایل ایجاد بنگاه‌های زیر ۱۰ نفر کارکن، عدم اعتماد فعالان اقتصادی به یکدیگر و عدم شکل‌گیری مشارکت در میان آن‌ها است.

شاخص‌های بین‌المللی نیز گویای شرایط نامساعد سرمایه اجتماعی در ایران هستند. در جدول (۲) نظر فعالان اقتصادی ایران در گزارش رقابت‌پذیری سال ۱۷-۲۰۱۶، در ارتباط با چند شاخص منتخب که به نوعی وضعیت سرمایه اجتماعی را در کشور نشان می‌دهد، آمده است.

جدول (۲): شاخص‌های منتخب در گزارش رقابت‌پذیری سال ۱۷-۲۰۱۶

رتبه (در بین ۱۳۸ کشور)	دامنه نمره: از ۱ تا ۷ (۷ بهترین وضعیت)	برخی از مؤلفه‌های رکن نهادها
۷۹	۴,۴	هزینه‌های خشونت و خلافتکاری برای کسب‌وکارها
۹۰	۴,۳	جرائم سازمان‌یافته
۸۵	۳,۶	اخلاق کسب‌وکار
۹۲	۳,۵	رشوه‌خواری و پرداخت‌های خرج از قاعده
۷۶	۳,۵	کارآمدی چارچوب حقوقی برای حل و فصل دعاوی

Source: The Global Competitiveness Report 2016-2017

همان‌طور که در جدول شماره (۲) مشاهده می‌شود از نگاه فعالان اقتصادی، هزینه‌های خشونت و خلافتکاری برای کسب‌وکارها و میزان رواج جرائم سازمان‌یافته در کشور به نسبت بالا است.

همچنین در مولفه‌های اخلاق کسب‌وکار، میزان رشوه‌خواری و پرداخت‌های خارج از قاعده و درجه کارآمدی چارچوب حقوقی برای حل و فصل دعاوی، وضعیت کشور مناسب ارزیابی نشده است. همچنین در این گزارش، فقر اخلاق کار در نیروی کار ملی و جرم و دزدی از دید فعالان اقتصادی به عنوان دو مشکل از بین ۱۶ مشکل اصلی کسب‌وکار در ایران عنوان شده است.

علاوه بر موارد ذکر شده، نقض قانون اساسی توسط برخی متولیان، ضعف در تضمین حقوق مالکیت توسط حاکمیت، ضعف در عدالت و کارآمدی دستگاه‌های داوری و دادگستری، شیوع فساد در بدنه حاکمیت، عدم اعتماد کارآفرینان و تاجران به سیاست‌ها و برنامه‌های اعلام‌شده از سوی دستگاه‌های دولتی و ... همگی یا نشانه یا علت تنزل سرمایه اجتماعی در کشور است.

شاید بتوان یکی از دلایل افت قابل توجه سرمایه اجتماعی در کشور را به دولت نفتی با نهادهای ضعیف در ایران ارتباط داد. ایران نیز همانند سایر کشورهای صادرکننده مواد خام، دارای دولتی حجیم است و درآمدهای ناشی از نفت در کنار نهادهای ناکارآمد، اثرات اجتماعی نیز برای کشور به دنبال داشته است. دولت به سبب استقلال مالی و تکیه بر درآمدهای نفتی، همواره در مناسبات خود با جامعه، اقتدارآمیز برخورد کرده است که در نتیجه نهادهای مدنی و گروه‌های اجتماعی فرصت رشد کافی نداشته‌اند. دولت‌ها همواره در کشور با تکیه بر درآمدهای نفتی، در تلاش برای پوشش مشکلات و ناکارآمدی‌های خود بوده و دریافته‌اند که نیازی به پیروی از قانون و پاسخگویی ندارند. زمانی که حکومت خود را از جامعه مجزا می‌داند و ملزم به رعایت قانون و پاسخگویی نمی‌بیند، در نتیجه مشروعیت قانون متزلزل و سطوح اعتماد در جامعه به عنوان یکی از عناصر کلیدی سرمایه اجتماعی تخریب می‌گردد.

از طرف دیگر تمرکز منابع در دست دولت، منجر به گسترش رفتارهای فرصت‌طلبانه و رانت‌جویانه در فضای جامعه گردیده است که به بروز فساد، سلب اعتماد جامعه به حکومت، شکاف طبقاتی و گسترش فقر، کاهش اعتماد بین افراد جامعه، بروز کنش‌های واگرایانه در جامعه به علت احساس تبعیض و بی‌عدالتی، فروپاشی پیوندهای سنتی و افزایش جرائم دامن زده است.

بهبود شرایط اقتصادی در کنار نهادها و قوانین کارآمد، می‌تواند محرکی برای بهبود سرمایه اجتماعی باشد و هر دو بر یکدیگر اثرگذارند. شفافیت اقتصادی، حرکت به سمت رقابت، مبارزه با فساد، تقویت نقش حاکمیتی دولت، بهبود قوانین و مقررات و نهادسازی در راستای تقویت سرمایه اجتماعی، می‌تواند گام موثری در این زمینه باشد. از طرفی تقویت سرمایه اجتماعی نیز می‌تواند عاملی برای بهبود شرایط اقتصادی در کشور باشد.

در شرایطی که کشور با بحران تولید روبه‌رو است و رکود اقتصادی گریبان‌گیر اقتصاد ایران شده است، توجه به سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از حلقه‌های مفقوده رشد و توسعه، جزء الزامات است. لذا انتظار می‌رود سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و نخبگان دانشگاهی، با درک ضرورت و حساسیت نقش سرمایه اجتماعی در اقتصاد، به هم‌اندیشی در جهت تقویت این سرمایه در کنار سایر سرمایه‌ها بپردازند. در این راستا فضا سازی جهت مشارکت فکری و تخصصی صاحب‌نظران حوزه علوم اجتماعی اعم از اقتصاددانان و جامعه‌شناسان بسیار حیاتی است.

در پایان این مساله قابل ذکر است که کشور با خلا یک طرح مدون، جامع و سازمان‌یافته برای سنجش و پایش مداوم وضعیت سرمایه اجتماعی و شاخص‌های مرتبط، توسط یک نهاد متولی و مسئول روبه‌رو است. با توجه به اینکه این شاخص‌ها می‌توانند همانند یک علامت‌دهنده در کشور ایفای نقش کنند، نادیده گرفتن آن‌ها می‌تواند هزینه‌های گزافی برای کشور به همراه داشته باشد.

منابع فارسی:

۱. افه، کلاوس، ۱۳۸۴، "چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد داشت؟" در مجموعه مقالات اعتماد، دموکراسی، توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، اندیشه جامعه مدرن، چاپ اول.
۲. الوانی، مهدی، شیروانی، علیرضا، ۱۳۸۵، "سرمایه اجتماعی (مفاهیم، نظریه‌ها و کاربردها)" انتشارات مانی، چاپ اول.
۳. پناهی، محمدحسین، امینی، اشرف، ۱۳۹۰، "دولت رانتهی، اقتصاد دولتی، فرهنگ سیاسی و سرمایه اجتماعی در ایران"، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۷.
۴. پیران، پرویز، موسوی، میرطاهر و شیانی، ملیحه، ۱۳۸۵، "کارپایه مفهومی و مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی: با تاکید بر شرایط ایران"، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳.
۵. رحمانی، تیمور، ۱۳۸۶، "بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی ایران"، مطالعه موردی: استان‌های کشور با روش اقتصادسنجی فضایی، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال ۶، شماره ۲.
۶. رنانی، محسن، مؤید فر، رزینا، ۱۳۹۴، "کتاب چرخه‌های افول اخلاق و اقتصاد"، نشر طرح نقد.
۷. عبیری، غلامحسین، ۱۳۸۶، "آینده سرمایه‌های اجتماعی"، مجله بانک و اقتصاد، شماره ۸۲.
۸. عسگری، مهدی، توحیدی نیا، ابوالقاسم، ۱۳۸۶، "اثر سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی"، دو فصلنامه جستارهای اقتصادی، سال ۴، شماره ۸.

۹. غفاری، غلامرضا، چلبی، مسعود، ۱۳۸۴، "طرح سنجش و تبیین سرمایه اجتماعی در ایران"، وزارت کشور
۱۰. غفاری، هادی و همکاران، ۱۳۹۴، "بی‌ثباتی اجتماعی و رشد اقتصادی: تحلیلی بر اساس الگوی ARDL"، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال ۱۵، شماره ۴.
۱۱. غلامیان، محمدجواد، "نقش سرمایه اجتماعی در بهره‌وری نیروی کار"، ماهنامه تدبیر، سال بیستم، شماره ۲۰۲.
۱۲. فوکویاما، فرانسیس، ۱۳۸۵، "پایان نظم"، ترجمه غلام عباس توسلی، نشر حکایت قلم نوین، چاپ دوم.
۱۳. قاسمی، وحید و همکاران، ۱۳۸۹، "رابطه سرمایه اجتماعی با توسعه اقتصادی"، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۱۰، شماره ۳۶.
۱۴. مرکز آمار ایران.
۱۵. مصطفوی، سید محمد حسن، ۱۳۸۸، "اثرات سرمایه اجتماعی بر امنیت اقتصادی"، مجموعه مقالات همایش ملی سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی.
۱۶. مهرنوروزی، زهره، ۱۳۸۴، "سرمایه اجتماعی و نقش نهادها"، دوماهنامه حدیث زندگی، شماره ۲۷.

منابع لاتین:

1. The Global Competitiveness Report 2016-2017

فرم ارزیابی بروشور

۱- مفاهیم ارائه شده در بروشور اقتصاد به زبان ساده را تا چه میزان مفید ارزیابی می کنید؟

□ عالی □ خوب □ متوسط □ ضعیف

۲- آیا با تهیه نسخه های بعدی بروشور موافقید؟

□ بلی □ خیر

۳- پیشنهادات شما برای بهبود نسخه های بعدی بروشور چیست؟

.....

.....

.....

۴- از نظر شما در نسخه های بعدی بروشور، بایستی به معرفی چه متغیرها یا مفاهیم اقتصادی پرداخته شود؟

.....

.....

.....

۵- برگزاری چه دوره های آموزشی را برای به روزرسانی دانش هیئت نمایندگان محترم پیشنهاد می -
نمایید؟

.....

.....

.....

لطفاً این فرم را پس از تکمیل جدا نموده و به دفتر مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی اتاق ایران تحویل فرمایید.

